

УДК 338(477.87)+352.072:332.155

DOI: 10.24144/2078-1431.2024.2(33).225–234

Наталія Гапак,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
підприємництва і торгівлі ДВНЗ «УжНУ»,
с.н.с. Закарпатського регіонального центру
соціально-економічних і регіональних досліджень
НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4207-3243>

Ярослав Бойко,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
підприємництва і торгівлі ДВНЗ «УжНУ»,
с.н.с. Закарпатського регіонального центру
соціально-економічних і регіональних досліджень
НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4404-9709>

ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАКАРПАТТЯ: ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

Здійснено оцінку потенціалу територіальних громад Закарпаття на основі аналізу результатів, проведених у рамках дослідження соціологічних інтерв'ю та анкетування з головами територіальних громад, за результатами якої до найпріоритетніших видів потенціалу громад віднесено природний, інвестиційний, підприємницький, інфраструктурний. Науково-інтелектуальний та інноваційний (залежать від наявності та розвитку інновацій, науки, тобто економіки знань), а також природний потенціал ТГ використовуються громадами найменш ефективно. Встановлено, що найважливішими в плані розвитку потенціалу громад є фінансовий, виробничий та інфраструктурний чинники.

Ключові слова: територіальна громада, потенціал територіальної громади, ефективність, види потенціалу, фактори зростання.

An assessment of the potential of the territorial communities of Transcarpathia was carried out based on the analysis of the results of sociological interviews and questionnaires with the heads of territorial communities, according to the results of which the most priority types of community potential were classified as natural, investment, entrepreneurial, infrastructural. Scientific-intellectual and innovative (depend on the availability and development of innovations, science, i.e. knowledge economy), as well as the natural potential of TG are used by communities the least effectively. It has been established that the most important in terms of developing the potential of communities are financial, production and infrastructural factors.

Keywords: territorial community, potential of territorial community, efficiency, types of potential, growth factors.

Постановка проблеми. Ефективне використання свого потенціалу територіальними громадами (далі — ТГ), тим більше під час війни, однозначно впливатиме на забезпечення їхньої життєздатності. Багато нових викликів, що постали перед ТГ в умовах війни, принесли їм нові загрози щодо їхнього повноцінного функціонування, але в окремих випадках (як от, наприклад, закарпатським ТГ) створили об'єктивні можливості для соціально-економічного розвитку.

Зважаючи на відсутність звітів у період дії воєнного стану або стану війни, а також впродовж 3 місяців після його завершення, згідно із Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [1], органи державної статистики призупиняють оприлюднення статистичної інформації (крім індексу споживчих цін, експорту-імпорту товарів, попередньої оцінки ВВП, окремої інформації за 2022-2023 рр., а також за 2021 р. та попередні періоди). Крім того, процес остаточного формування територіальних громад в Україні завершився у 2020 р. Тобто першим роком діяльності у статусі територіальних громад після завершення процесу формування ТГ і, відповідно, першим роком звітності усіх ТГ став 2021 рік. Проте така звітність так і не була подана у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на початку 2022р. та прийняттям відповідного закону. Враховуючи об'єктивну відсутність усієї необхідної інформації для оцінки потенціалу територіальних громад на основі соціально-економічних показників діяльності ТГ, було використано такі методи дослідження, як напівструктуроване інтерв'ю голів територіальних громад та анкетування органів місцевого самоврядування щодо наявного і перспективного потенціалу територіальних утворень. Емпіричні дані представленого дослідження є складовою частиною виконання комплексної наукової теми «Організаційно-економічні засади зміцнення потенціалу територіальних громад».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення потенціалу територіальних громад присвячено роботи таких українських дослідників, як Гринчишин І.М., Біль М.М., Лещух І.В., Патицька Х.О., Попадинець Н.М., Пітюлич М.М., О.Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька та ін. Проте актуальність ефективності використання потенціалу ТГ залишається нагальною щодо його успішної реалізації і потребує продовження аналізу.

Мета статті — визначити основні види потенціалу закарпатських територіальних громад, окреслити фактори зростання та ефективність використання їхнього потенціалу, враховуючи управлінський досвід місцевого самоврядування та господарську діяльність на місцях.

Виклад основного матеріалу. Анкетуванням було охоплено органи влади у 55% міських, 33% селищних та 40% сільських територіальних громад, що загалом становить 41% усіх територіальних громад Закарпаття (табл. 1).

Таблиця 1

**Питома вага опитаних органів влади територіальних громад
Закарпатської області**

Тип громади	Наявні, од.	Опитані, од.	Частка опитаних ТГ, %
Міська	11	6	55
Селищна	18	6	33
Сільська	35	14	40
Разом	64	26	41

Отже, мінімальна необхідна вибірка для достовірного дослідження (30%) забезпечена як в розрізі окремих видів громад, так і в межах усіх тергромад Закарпаття.

Опитані громади зазначили наступне щодо наявності у них Стратегії розвитку територіальної громади:

Таблиця 2

**Наявність Стратегії розвитку територіальної громади серед
опитаних громад Закарпатської області**

Тип громади	Опитані ТГ, од.	Є Стратегія	Нема Стратегії	У процесі розробки	Частка ТГ зі Стратегією, %
Міська	6	5	1	0	83
Селищна	6	1	1	4	17
Сільська	14	4	4	6	29
Разом	26	10	6	10	38

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Так, опитані міські тергромади в переважній більшості — 83% (крім однієї опитаної ТГ) — мають розроблені Стратегії розвитку, що свідчить про їх найбільшу активність та напрацювання у цьому напрямі, а також, очевидно, наявність відповідного кваліфікованого персоналу. Серед сільських громад 29% мають стратегію, ще у 43% вона у процесі розробки, а 29% не мають взагалі стратегії розвитку. Найгірша ситуація серед опитаних селищних громад: тут лише 1 територіальна громада має Стратегію розвитку (це 17%), 1 не має, а у 67% селищних громад стратегія розвитку знаходиться на стадії розробки. В цілому ж серед 26 опитаних закарпатських громад тільки у 38% є прийнята Стратегія розвитку. Ще у стількох вона знаходиться на стадії розробки, тоді як 23% громад не мають Стратегії розвитку і не працюють над її розробкою.

Аби виявити рівень забезпеченості/ефективності використання різних видів потенціалів територіальних громад, їм було запропоновано відзначити у відповідній таблиці саме ті, яких це стосується. При цьому результати опитування виявили наступне (табл. 3):

Таблиця 3

Забезпеченість та ефективність використання потенціалу територіальними громадами Закарпаття*

Вид потенціалу	Тип ТГ	Пріоритетний для ТГ (його доцільно розвивати), к-сть ТГ / %	Найбільш ефективно використовується	Найменш ефективно використовується	ТГ ним найбільше незабезпечена, але потреба у ньому є
Природний	Сільські	9 / 64%	1 / 7%	1 / 7%	2 / 14%
	Селищні	3 / 50%	2 / 33%	1 / 17%	-
	Міські	-	1 / 17%	4 / 67%	1 / 17%
	Разом	12 / 46%	4 / 15%	6 / 23%	3 / 12%
Людський	Сільські	3 / 21%	3 / 21%	1 / 7%	-
	Селищні	3 / 50%	1 / 17%	-	1 / 17%
	Міські	1 / 17%	1 / 17%	-	1 / 17%
	Разом	7 / 27%	5 / 19%	1 / 4%	2 / 8%
Підприємницький	Сільські	4 / 29%	6 / 43%	-	1 / 7%
	Селищні	3 / 50%	4 / 67%	1 / 17%	-
	Міські	2 / 33%	2 / 33%	-	-
	Разом	9 / 35%	12 / 46%	1 / 4%	1 / 4%
Інфраструктурний	Сільські	6 / 43%	-	-	2 / 14%
	Селищні	1 / 17%	1 / 17%	1 / 17%	3 / 50%
	Міські	1 / 17%	1 / 17%	-	-
	Разом	8 / 31%	2 / 8%	1 / 4%	5 / 19%
Науково-інтелектуальний	Сільські	1 / 7%	-	2 / 14%	3 / 21%
	Селищні	-	-	1 / 17%	3 / 50%
	Міські	-	-	1 / 17%	-
	Разом	1 / 4%	0%	4 / 15%	6 / 23%
Інноваційний	Сільські	1 / 7%	-	5 / 36%	3 / 21%
	Селищні	1 / 17%	-	3 / 50%	1 / 17%
	Міські	-	-	2 / 33%	-
	Разом	2 / 8%	0%	10 / 38%	4 / 15%
Інвестиційний	Сільські	6 / 43%	-	1 / 7%	3 / 21%
	Селищні	3 / 50%	1 / 17%	2 / 33%	2 / 33%
	Міські	3 / 50%	-	-	1 / 17%
	Разом	12 / 46%	1 / 4%	3 / 12%	6 / 23%
Інформаційно-маркетинговий	Сільські	1 / 7%	-	2 / 14%	5 / 36%
	Селищні	-	-	1 / 17%	3 / 50%
	Міські	-	-	-	-
	Разом	1 / 4%	0%	3 / 12%	8 / 31%

Організаційно-управлінський	Сільські	2 / 14%	3 / 21%	2 / 14%	-
	Селищні	1 / 17%	3 / 50%	-	-
	Міські	-	-	-	-
	Разом	3 / 12%	6 / 23%	2 / 8%	0%
Фінансовий	Сільські	2 / 14%	1 / 7%	1 / 7%	2 / 14%
	Селищні	1 / 17%	2 / 33%	-	2 / 33%
	Міські	-	-	-	1 / 17%
	Разом	3 / 12%	3 / 12%	1 / 4%	5 / 19%

*вказано кількість ТГ відповідного типу / їх % від кількості подібних опитаних ТГ
 ** складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

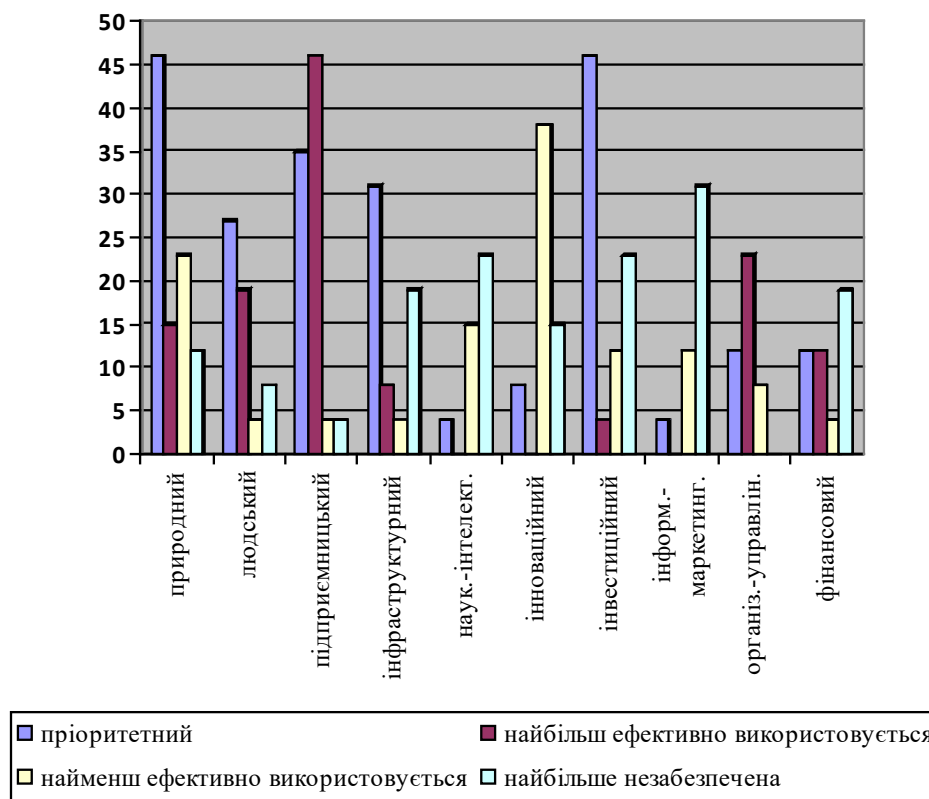

Рис. 1. Забезпеченість та ефективність використання потенціалу територіальними громадами Закарпаття, % відповідей голів ТГ

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Отже, рейтинг найбільш актуальних позицій щодо використання потенціалу в територіальних громадах Закарпаття виглядає так:

Таблиця 4

Актуальність позицій щодо використання потенціалу територіальними громадами

Потенціал	1 місце (ранг)		2 місце (ранг)		3 місце (ранг)	
	вид	%	вид	%	вид	%
Пріоритетний	Природний інвестиційний	46	Підприємницький	35	Інфраструктурний	31
Найбільш ефективно використовується	Підприємницький	46	Організаційно-управлінський	23	Людський	19
Найменш ефективно використовується	Інноваційний	38	Природний	23	Науково-інтелектуальний	15
Є потреба, але ТГ не забезпечена	Інформаційно-маркетинговий	31	Інвестиційний наук.-інтелект.	23	Інфраструктурний фінансовий	19

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Першу трійку пріоритетних потенціалів територіальних громад складають природний (але не для міських громад) та інвестиційний (по 46% відповідей), підприємницький (35%) та інфраструктурний потенціали (31%). Саме така картина засвідчує розуміння громадами важливості наділення їх природними ресурсами та перевагами, а також значення інвестицій, підприємницького таланту і можливостей, якісної і сучасної інфраструктури для ефективного та розумного використання свого природного потенціалу. Крім того, пріоритетність інвестиційного потенціалу також дозволяє позитивно впливати/підвищувати, в тому числі і підприємницький та інфраструктурний потенціали.

Тому підприємницький, організаційно-управлінський та людський потенціали зазначені громадами як такі, що найбільш ефективно використовуються. Адже всі ці потенціали напряму пов'язані саме з суб'єктивним людським фактором.

Якщо говорити про ситуацію в розрізі типів громад, то слід зазначити, що для сільських громад зберігається практично аналогічне ранжування стану використання потенціалу, як і в цілому для усіх громад області.

Наявність природного потенціалу серед таких, що найменш ефективно використовуються, зумовлена відповідями саме міських громад, для яких він однозначно не є пріоритетним. Більш того, часто він і не є наявним, особливо коли мова йде, до прикладу, про Ужгородську ТГ. В цілому ж, до найактуальніших видів потенціалів цієї категорії («найменш ефективно використання») потрапили ті, що залежать від наявності та розвитку інновацій, науки, інтелектуальних здібностей, тобто економіки знань як такої. Тому, до прикладу, в науково-інтелектуальному потенціалі, як за-

значили керівники громад, територіальні громади мають чи не найбільшу потребу — разом з інвестиціями, фінансами та якісною інфраструктурою, якими мало забезпечені.

Найбільш затребуваним потенціалом (31% ТГ надали йому 1 місце), якого нема/не вистачає/не розвинений, є інформаційно-маркетинговий, що набуває дедалі більшого значення в епоху цифровізації та інформатизації, в епоху соцмереж та інтернету. Але водночас цей же потенціал і найлегше надолужити/наростити/забезпечити серед тих, які громади зазначили як недостатні. Разом з тим, 65% ТГ зазначили, що у виконавчих органах влади немає працівників, що відповідають винятково за інформаційну політику (табл. 5).

Таблиця 5

Наявність окремих працівників, які займаються винятково інформаційною політикою

Тип громади	Опитані ТГ, од.	Є окремі працівники для інформаційної політики		Нема окремих працівників для інформаційної політики	
		ТГ, од.	ТГ, %	ТГ, од.	ТГ, %
Міська	6	5	83	1	17
Селищна	6	1	17	5	83
Сільська	14	3	21	11	79
Разом	26	9	35	17	65

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Особливо це вкрай характерно для сільських (79%) і селищних (83%) громад, тобто тих, де штат працівників, відповідно, є значно меншим, ніж у міських (17%) територіальних громадах. Отже, ця незабезпечена потреба, логічно, пов'язана насамперед з відсутністю працівника/-ків, які займаються інформаційною політикою громади. Тобто виокремлення цієї функції управлінськими органами для окремої трудової одиниці — це один зі шляхів вирішення/зниження актуальності цього питання — незабезпеченої потреби в інформаційно-маркетинговому потенціалі.

Найвпливовішими факторами зростання свого потенціалу територіальні громади визначили такі (табл. 6):

Таблиця 6

Фактори зростання потенціалу територіальних громад

Фактор	1 місце, % респондентів	2 місце, % респондентів	3 місце, % респондентів	Загалом 1-3 місця, % відповідей
Природні ресурси	19,2	11,5	19,2	49,9
Демографічне становище	11,5	3,8	11,5	36,8

Виробнича інфраструктура (підприємства, цехи, техніка, тощо)	26,9	15,4	23,1	65,4
Загальна інфраструктура (дороги, мережі, мости, об'єкти соціального, медичного, торгового, спортивного і побутового обслуговування)	26,9	23,1	15,4	65,4
Лікувально-оздоровчі ресурси (кліматичні, курортні зони, мінеральні джерела)	7,7	3,8	7,7	19,2
Фінансові ресурси (бюджет громади, доступні кредити, інвестиційні програми, фінансові фонди)	34,6	19,2	19,2	73,0
Організаційні та управлінські (державні нормативні обмеження, кваліфікація кадрів, активна громадська підтримка)	7,7	15,4	7,7	30,8

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

До першої трійки факторів, що найбільше впливають на можливості зростання потенціалу громади, останні віднесли фінансові ресурси (на них вказало 73% респондентів), виробничу та загальну інфраструктуру (по 65,4%). Якраз саме ці потенціали вони водночас віднесли і до незабезпечених потреб, надавши їм 3 місце і 19% (див. табл. 4). А інфраструктурний потенціал також отримав і 3 місце серед пріоритетних видів (31% ТГ вказали на нього).

За даними опитування голів тергромад найбільше релокованого бізнесу належить до переробної промисловості, а також оптової і роздрібно-ї торгівлі, ремонту транспортних засобів (по 15% опитаних громад). 8% громад зазначили про релокацію підприємств зі сфери будівництва та з надання інформаційних послуг (табл. 7).

Таблиця 7

**Види економічної діяльності у громадах, к-сть відповідей
(к-сть опитаних громад)**

Вид економічної діяльності	Підприємства-найбільші платники податків	Підприємства-найбільші роботодавці	Є додаткова потреба у таких фахівцях	Наявність релокованого бізнесу через війну
Сільське господарство	4	6	4	-

Лісове господарство	9	13		-
Рибне господарство	-	-	3	-
Переробна промисловість	10	7	4	4
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	6	2	3	-
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2	2	9	1
Будівництво	3	1	2	2
Оптова і роздрібна торгівля, ремонт трансп. засобів	17	12	5	4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5	4	2	-
Тимчасове розміщування й організація харчування	4	4	7	1
Надання інформаційних послуг	1	1	7	2
Діяльність у сфері радіомовлення та телевізійного мовлення	-	-	-	1
Видавнича діяльність	1	1	3	-
Комп'ютерне програмування, консультування та пов'язана з ними діяльність	1	2	8	1
Фінансова та страхова діяльність	1	1	3	1
Операції з нерухомим майном	2	1	3	1
Оренда, прокат і лізинг	1	-	1	-
Діяльність турагентств, туроператорів	1	1	4	1
Державне управління й оборона; обов'язкове соц. страхування	5	2	1	-
Освіта	19	14	2	-
Охорона здоров'я	9	11	3	-
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3	3	4	-

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Ще по 4% вказали на переміщення такої діяльності, як: поводження з відходами, тимчасового розміщення і організації харчування, радіо- і телемовлення, комп'ютерного програмування і консультування, фінансової і страхової діяльності, операцій з нерухомістю, турагентства і туроператори. Тобто, крім більш-менш відчутної релокації вище названих видів економічної діяльності, які відмітили відповідно 15 і 8% опитаних голів громад, не можна говорити про переміщення бізнесу, яке суттєво вплинуло б на структурні співвідношення в економіці Закарпатської області.

Висновки. Отже, до найпріоритетніших видів потенціалу громади віднесли природний та інвестиційний, підприємницький, інфраструктурний. А науково-інтелектуальний та інноваційний, які, в основному, залежать від наявності та розвитку інновацій, науки, інтелектуальних здібностей, тобто економіки знань як такої, використовуються найменш ефективно. Попри пріоритетність, серед лідерів неефективного викори-

стання виявився також і природний потенціал ТГ. Найважливішими факторами розвитку потенціалу громади вказали такі, як: фінансові ресурси (73%), виробничу і загальну інфраструктуру (по 64,5%). Разом з тим, саме аналогічні види потенціалів потрапили до трійки найбільш незабезпечених потреб територіальних громад. Серед релокованого до громад бізнесу найбільше виявилось підприємств переробної промисловості та торгівлі (15% відповідей респондентів), на другому по релокації — будівельна сфера та надання інформаційних послуг (по 8%). Щодо інших видів діяльності, то тут не можна говорити про таке переміщення бізнесу, яке б суттєво вплинуло на структурні співвідношення в економіці Закарпатської області.

Важливим напрямом оцінки наявності та використання потенціалу територіальних громад, на чому варто сфокусувати подальші дослідження, є кількісний аналіз первинних показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 3.03.2022 №2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>

REFERENCES

1. On the protection of the interests of subjects submitting reports and other documents during the period of martial law or a state of war: *Law of Ukraine* №2115-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20> [in Ukrainian].